

авт. проекту та упорядн. Н. Мірошніченко. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. – С. 9 – 12.

Когут О. В. Політеїзм у сюжетній матриці сучасної української драматургії

У цій статті авторка розглядає політеїзм у сюжетних матрицях сучасної української драматургії. Автор досліджує архетипні коди в п'єсах Б. Жолдака „Чарований запорожець” і Віри Вовк „Казка про Вершника”, реконструює семантику основних архетипних образів і виявляє ініціаційні моделі.

Ключові слова: сюжет, архетип, містицизм, ініціаційні моделі.

Когут О. В. Политеизм в сюжетной матрице современной украинской драматургии

В этой статье автор рассматривает политеизм в сюжетных матрицах современной украинской драматургии. Автор исследует архетипные коды в пьесах Б. Жолдака „Чарованный запорожец” и Веры Волк „Сказка о Всаднике”, реконструирует семантику главных архетипных образов и выявляет модели инициаций.

Ключевые слова: сюжет, архетип, мистицизм, модели инициаций.

Kogut O. V. Polytheism in the plot matrix of modern Ukrainian drama

In this article the author investigates polytheism in the plot matrix of modern Ukrainian dramaturgy. The author analyzes archetype codes in the plays „Bewitched Zaporozhets” by B. Zholdak and „Fairy tale about Rider” by Vira Vovk, reconstructs semantics of the main archetype characters and discloses initiative models.

Key words: plot, archetype, mysticism, initiative models.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Галич О. А.

УДК 821.16.2 – 31.09

Л. П. Король

**ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОЯВІВ ХАРАКТЕРНИЦТВА
В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ В. ЧЕМЕРИСА
„ФОРТЕЦЯ НА БОРИСФЕНІ”**

Інтерпретуючи минуле, автори історичних романів прагнуть у кожній події, у кожному факті знайти продуктивні елементи, які не лише структурують інформаційний поліфонізм творів, а і вводять читача у вічні параметри, за якими через опозиції біле / чорне, добро / зло,

справедливість / несправедливість, слава / сором, правдиве / викривлене, через протиставлення визначається сутність людського буття і національного поступу. Художнє моделювання історичних постатей пов'язане з постановкою питання про силу й слабкість людського духу в подоланні конфліктів, з утвердженням суспільної необхідності переборювати протистояння, підносити рівень духовності кожного співвітчизника.

Актуальність статті зумовлена загальним станом нинішнього духовного відродження України, що створює сприятливі умови для пошуків нових та модернізації відомих підходів до наукового вивчення літературних явищ і конкретних художніх набутків письменників. Історичний роман В. Чемериса становить безсумнівний інтерес і як історико-літературний, і як ідейно-естетичний компонент і самодостатньо, і в контексті українського письменства кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Системні осмислення жанрової специфіки, типології історичного роману містять дослідження Л. Александрової, С. Андрусів, І. Варфоломеевої, Н. Бернадської, А. Гуляка, М. Ільницького, Б. Мельничука, Л. Ромащенко, М. Сиротюка. Творчість В. Чемериса стала об'єктом вивчення Т. Антоненко [1; 2; 3], Л. Романчук [6], Л. Ромащенко [7] та ін. Але історичний роман „Фортеця на Борисфені” (1993) так і не став об'єктом ні активного обговорення, ні глибокого дослідження – є лише окремі рецензії, відгуки тощо.

Мета статті – осягнути художню інтерпретацію проявів характерництва в історичному романі В. Чемериса „Фортеця на Борисфені”.

За предмет дослідження обрано образи козаків-характерників Івана Сулими, Павлюка, Якова Остряниці та Дмитра Гуні. Перші дві з трьох книг роману присвячено окремо І. Сулимі та Павлюкові, а в третій – діють ще два козаки-характерники: Яків Остряниця та Дмитро Гуня.

Із самого початку привертає увагу зовнішність курінного отамана І. Сулими: „...середнього зросту, навіть видається аж низькуватим, але плечі має широкі, і від усієї його гордої постави віє неабиякою силою” [8, с. 29]. У романі козаки шанобливо називають Сулиму „батько”, адже він учить їх і шаблею орудувати, і розуму докладати, і характер гартувати. Далі Іван Сулима зображений зачаклованим козаком, якого трутизна не бере: „Під ногами сичали гадюки, котрих було чимало в степах, але Сулима не звертав на них уваги. Старий Нечуйвітер дав йому колись випити зілля, і звідтоді гадюча отрута на нього не діяла...” [8, с. 34]. Надзвичайно стійко витримує полонений І. Сулима тортури – проявляє характерницьку невразливість навіть до вогню: „Його вогнем пекли, тіло на ньому шматтями рвали, а бач, стоїть, хоч би що...” [8, с. 121]. А неабиякі здібності І. Сулими розкрито прийомом інохарактеристики („Правду кажучи, не безталанний ти, отамане, коли

зумів Кодак захопити” [8, с. 121]) та авторською розповіддю: „Сулима хитнувся вперед, невловимим рухом висмикнув пістоль у Кононовича з-за пояса, та так ловко, що той і не відчув” [8, с. 123]. І такий силач урятував життя своєму побратимові Павлюку. Сотник реєстрових козаків Павлюк подається дещо по-іншому: „...гарний козак, аж танцював на місці від збудження, <...> та сяв світлими, як ромашки очима” [8, с. 37 – 38]. До того ж, авторові „здавалось, що від його гарячих слів земля буде горіти” [8, с. 38]. Отаман Сулима, доручивши Павлюкові підготовку до бою, говорить: „Ти запальний, балакати вмєш, мо’, й роздмухаєш в обурених серцях вогонь помсти!” [8, с. 72]. Вороги боялися навіть погляду Павлюка: вони, вкинувши його „до дерев’яної клітки, що стояла на возі, а клітку накрили ряднами” [8, с. 84] – „Так буде обачніше <...> Бо Павлюк такий, що й поглядом може козаків до бунту підбурити” [8, с. 84]. Та особливо яскраво характер цього героя розкривається тоді, коли він очолив повстання – він підготував козаків так, що ті „Йдуть під ядрами та кулями, як під дощем. <...> Йдуть крізь завісу суцільного вогню” [8, с. 294].

У „Щоденнику” домініканського монаха Симеона Окозького зафіксовано: „Жестокій Марсь избрль своимь орудіемь козака Павла Мохновича” [5, с. 219], – справжнє ім’я Павлюка – Павло Михнович Бут [5, с. 216]. Тому ж учить Павлюк і його побратимів: „Йдїть по своїх місцях і найдїть у собі надлюдські сили!” [8, с. 299]. Тож не дарма: „Гусари, <...> вражені неймовірним зусиллям, із яким відбивалися повстанці, хвиля за хвилию відкочувалися назад” [5, с. 299 – 300]. Навіть після тимчасової перемоги Потоцький роздумує: „Наче й не по них було випущено п’ятдесят тисяч куль! Не рахуючи тисяч ядер. А що, коли козаки повернуться і вночі нападуть на польський табір?” [8, с. 301].

Здавалося, повстання на Україні придушене назавжди, та невдовзі воно вибухнуло з новою силою, і поляки дуже злякалися. З Яковом Остряницею знайомимось із „Щоденника” С. Окозького: „Въ то время Острянинъ вышелъ уже изъ Запорожья, какъ носились слухи, съ войскомъ огромнымъ, страшнымъ, непобѣдимымъ” [5, с. 219]. Той же С. Окозький виявив іще одне його враження: „въ средѣ козацкой <...> есть такіе люди, что <...> среди них нашлись бы достойне назваться равными по храбрости Цанцинату, который отъ плуга былъ призванъ въ диктаторы, или Осмистоклу” [5, с. 225].

Захопившись чаклункою Оришкою, Остряниця злякався її ж: „Чаруй! <...> Я хочу бути тобою зачарованим!” [5, с. 365]. Цим козак „розчулив” жінку: „Я боюся тебе... Я всіх боюся... <...> Що де трапиться в місті, лихо яке чи пеня, так усе на мене валять...” [8, с. 365]; „Хотїла зачарувати лядські кулі, щоб вони в козаків не вцілили” [8, с. 365 – 366]. Переляканий визнав: „Вперті і стійкі схизмати. Іноді здатні на чудеса” [8, с. 390]. А про побратима Якова Остряниці – отамана Сокирявого – в „Мемуарах” написано: „зналь он многія хитрости и чары, заклинанія на ружья и на морь...” [5, с. 222]. Несамовито воюючи,

гетьман був прикладом для козаків, проявляючи справжні дива бойового мистецтва. При цьому автор-розповідач заглиблюється у психологію героя, підкресливши його неабиякий інтелект і волю: „Люто рубався Остряниця, вирвавшись наперед. <...> Шабля входила в вороже тіло нечутно, ворог тихо зсовувався з сідла й падав під ноги коневі... Діяв гетьман холодним розрахунком розрахунком, ні на мить не втрачаючи над собою контроль. Мигнувши в повітрі, шабля падала на плечі ворогу й розсікала його від ключиці до пояса...” [8, с. 401]. Розуміючи чисельні переваги ворога, гетьман: „Діяв розсудливо, з холодним розумом” [8, с. 407]. На прикладі саме героя автор, разом з тим, показав, що характерникам притаманна і доля „везіння”: „Остряниця носився конем вздовж оборони під кулями і ядрами (за останні дні він так звик до небезпеки, що просто не звертав більше на неї уваги)” [8, с. 411].

У критичний для повстання момент (у бою під Жовнином) Остряниця „з палаючими очима” [8, с. 411] шалено помчав на ворога. Зовнішність гетьмана надзвичайно сильно злякала поляків – і це вирішило хід битви: „Вигляд у нього був такий страшний, що драгуни позадкували” [8, с. 412]. Тоді щосили закликаючи за собою, Остряниця передав козакам бойовий дух перемоги, і вони „кинулися за гетьманом як несамовиті і хутко вибили з табору хоругви. Поляки почали спішно відходити, не витримавши рукопашного бою” [8, с. 420].

Свої висновки С. Окоцький у „Щоденнику” подав так: „Однако, присмотревшись к этой старшине должно признать, что избираются въ нее далеко не дюжинные люди и не первые встречные, въ особенности въ тѣхъ случаяхъ, когда они подымають руку на своего короля, его гетмановъ и солдатъ” [5, с. 244].

Цікавими видаються слова Потоцького: „У мене таке відчуття, що моє військо трахкається лобами об скелі. Що за диво? Де хлопи взяли стільки свіжої сили? Не могла ж їм з-під землі прибути підмога? І з неба не впала. То чим же вони тримаються?” [8, с. 424]; „То не козаки, а дияволи! У їхньому таборі немає шматка землі, куди б не падали ядра, а вони цілі...” [8, с. 438].

Непереможними характерниками проявили себе козаки під керівництвом Дмитра Гуні, коли застосували незвичайну тактику оборони. Тоді, не розуміючи, що відбувається, досвідчений військовий Потоцький дуже злякався: „Волосся на голові в польного гетьмана заворушилося. Що за причина? Чому без пострілів падають коні? А гусари, ясновельможні шляхтичі, його краса і надія, трюхикають пішкадзором назад. Та й то не всі... Бо решта позаклякала на місці. Не диявольською ж силою покляли козаки гусарських коней?” [8, с. 445]. А насправді військова винахідливість козаків стала запорукою їхньої перемоги (фізіологічної і психофізіологічної) над чисельними озброєними нападниками. І переляк Потоцького змінився здивуванням, а потім – таємним захопленням цими непересічними людьми. Завдяки раптовості й оригінальності дій козаки відбили наступну атаку піхотою,

заздалегідь передбачивши її [8, с. 445]. Висновки та перспективи. Отже, в романі „Фортеця на Борисфені” В. Чемериса розкрито не лише ознаки та особливості характерництва українських козаків, а й основні мотиви, умови та причини його конкретних проявів. Так, характерництво Сулими зумовлене волелюбністю й вольовою витримкою під час надлюдських тортур. Павлюк відзначався здатністю впливати на оточення і словом, і поглядом як під час звичайних розмов, так і при військових переговорах, особливо – в умовах бою. Яків Остриця одними своїми стресово-несамовитими станами й виглядом лякав ворога, й цим не раз вирішував хід битви. А винахідливість козаків під керівництвом Дмитра Гуні забезпечила таку незвичайну тактику ведення бою, що призвела до перемоги над набагато чисельнішим і краще озброєним ворогом. І ці „незрозумілості” й „таємничості” козаків не були ні надприродними, ні чаклунськими – це особливі здатності козацтва. У такий спосіб письменник підкреслив не лише героїчне в характерах козаків, а й характерництво як спільну для них характеристику, як особливість нації. Певна подібність характерництва героїв (і перш за все – видатних керівників козацтва) виявляється в процесі самооборони і звільнення.

Історичний роман „Фортеця на Борисфені” В. Чемериса розкриває національні риси українського народу, сприяє розумінню усієї важливості духовної самосвідомості нації, характерних і відмітних особливостей свого „я”, зарядів добра і зла, духовної та фізичної енергії, якими володіли наші далекі попередники. Автор у романі висвітлює відчуття єдності устремлінь українців до матеріальних і духовних здобутків, до волі й державності, доносить зв'язок часів, переклик поколінь, спадкоємність визвольних традицій. „Література, крім пізнавальної та інших, має ще й виховну мету: допомогти людині зрозуміти саму себе, вселити віру в свої можливості, розвинути прагнення до пізнання істини. Історію творять люди, і шедеври мистецтва теж створені людьми. Помилки минулого через глибокий аналіз історично-художніх текстів стануть уроками для дітей, а прийдешнє залежатиме від ставлення до своєї історії” [5, с. 24].

У перспективі стаття має стати частиною дисертаційного дослідження.

Список використаної літератури

- 1. Антоненко Т. О.** Специфіка розкриття образу Марусі Чурай у повісті В. Чемериса „Засвіт встали козаченьки” / Т. О. Антоненко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 1. – С. 10 – 15.
- 2. Антоненко Т. О.** Специфіка типу трагічної героїні в романі В. Чемериса „Ольвія” / Т. О. Антоненко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – Ч. I. – № 3. – С. 64 – 68.
- 3. Антоненко Т. О.** Жанрові особливості мемуарного роману В. Чемериса „Це я, званий іще Чемерисом” / Тетяна Олексіївна Антоненко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 19. – С. 74 – 79.
- 4. Мартинова С.** Історія одного

роману, чи роман про одну історію / С. Мартинова // Київ. – 2001. – № 10. – С. 138 – 141. **5. Мемуары**, относящиеся к истории Южной Руси. – Вып. II (первая половина XVII ст.) / перевод К. Мельник ; под. ред. В. Антоновича. – К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1896. – 439 с. **5. Павличко С.** Теорія літератури. Проблема дискурсу. – К. : Основи, 2002. **6. Романчук Л.** Загадка чарівності / Л. Романчук // Київ. – 2001. – № 9 – 10. – С. 138 – 141. **7. Ромащенко Л. І.** Інтерпретація національної історії в українській прозі ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / Л. І. Ромащенко. – К., 2006. – 25 с. **8. Чемерис В. Л.** Фортеця на Борисфені : [іст. роман] / Валентин Лукич Чемерис. – К. : Укр. письменник, 1993. – 463 с.

Король Л. П. Художня інтерпретація проявів характерництва в історичному романі В. Чемериса „Фортеця на Борисфені”

У статті здійснено дослідження образів козаків-характерників Івана Сулими, Павлюка, Якова Остряниці, Дмитра Гуні та художня інтерпретація проявів характерництва взагалі. У роботі розглядаються художнє осмислення духовної змістовності як основи розвитку суспільно-значущих рис і якостей особистості, традиції і звичаї військового та повсякденного життя козаків, особливості національного характеру та психо-фізичні прояви, а також історична доля України, волелюбність, національна самосвідомість, козацька ненависть до гніту.

Ключові слова: характер, риса характеру, характерництво, характеротворення, козак-характерник.

Король Л. П. Художественная интерпретация проявления характерничества в историческом романе В. Чемериса „Крепость на Борисфене”

В статье осуществлено исследование образов казаков-характерников Ивана Сулимы, Павлюка, Якова Остряницы, Дмитрия Гуни и художественная интерпретация проявления характерничества вообще. В работе рассматриваются художественное осмысление духовной содержательности как основы развития общественно-значимых черт и качеств личности, традиции и обычаи военной и повседневной жизни казаков, особенности национального характера и психо-физические проявления, а также историческая судьба Украины, свободолюбие, национальное самосознание, казацкая ненависть к гнету.

Ключевые слова: характер, черта характера, характерничество, создание характера, казак-характерник.

Korol L. P. Artistic interpretation of displays of outstandingness in the novel by V. Chemeris „The fortress at Borisfen”

The aim of the article is to research outstanding-cossacks Ivan Sulima, Pavluk, Jakiv Ostrjanitsa, Dmitro Gunja and outstandingness interpretation in the novel. In-process examined artistic comprehension of spiritual richness of content as bases of development of public-meaningful lines and qualities of personality, traditions and consuetudes of military and everyday life of cossacks, traditions and consuetudes of military and everyday life of cossacks, features of national character and psikho-physical displays, and also historical fate of Ukraine, love of freedom, national consciousness, cossack hatred to the burden.

Key words: character, train of character, outstandingness, character creation, outstanding-cossack.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., проф. Пінчук Т. С.

УДК 821.161

Н. В. Крижановська

**ФУНКЦІЇ ХРОНОТОПНИХ ОБРАЗІВ
У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО
„ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШЕГО”**

Поява роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого” викликала резонанс, спричинила протилежні оцінки, привернула увагу не лише літературознавців, але широкого загалу читачів. Саме тому аналіз цього роману є актуальним і необхідним у літературознавстві.

Досить обговорюваним стало питання жанрової приналежності твору, адже в ньому авторка надає характерну для історичних романів емоційно-суб’єктивну оцінку історичним подіям, особам, історичній епосі у формі оповіді від першої особи. У романі поєднано історичну та художню правди. Історична правда реалізується у формі ведення щоденника, в який головний герой записує хроніки подій у суспільстві через засоби масової інформації. У цьому дослідженні „Записки українського самашедшого” Ліни Костенко відносимо до жанрового різновиду історичного роману. Такий вибір можна пояснити тим, що український історичний роман ХХІ ст. переживає певні трансформації, внаслідок чого значно видозмінюється під впливом сучасних літературних тенденцій, а також зазнає певної гібридизації, тому жанрові